

Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram

Ayşe Zişan Furat

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Eğitimi Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
zisanfurat@yahoo.com

Öz

20. yüzyılın ortalarından itibaren alfabe okuryazarlığı ve gelişmişlik ekseninde tartışılmaya başlanan okuryazarlık kavramı, zaman içerisinde farklı boyutlar kazanmıştır. Bir taraftan farklı olguların (bilgi, medya vs.) nasıl bilinçli bir şekilde kullanılabileceği ile ilişkili teknik bilgileri ihtiva eden, diğer taraftan da toplumların sosyo-kültürel yapılarının etkisi ile şekillenen bir kavram görünümü kazanmıştır. Okuryazarlık kavramına yüklenen anlamdaki dönüşümün bir neticesi olarak farklı okuryazarlık türlerinden söz edilmeye başlanmıştır. Bunlardan bir tanesi olarak kabul edilebilecek olan din okuryazarlığı da 21. yüzyılın başından itibaren akademik çalışmalarda yoğun bir şekilde konu edilmeye başlanmıştır. Çalışmamız, günümüzde çok kültürlülük, dinler arası/mezhepler arası eğitim, küreselleşme, vatandaşlık eğitimi gibi pek çok yeni kavram üzerinden sürdürülen din eğitimi tartışmalarına katkıda bulunulacağı düşünülen din okuryazarlığı kavramını tanıtmayı amaçlamaktadır. Ülkemizde konu üzerine henüz detaylı bir araştırma yapılmamış olduğundan, öncelikle okuryazarlık kavramı ele alınacak ve ardından din okuryazarlığı konusunda geliştirilen farklı yaklaşımlar incelenecektir. Son olarak ise, din okuryazarlığı ile din eğitimi arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Eğitimi Felsefesi, Okuryazarlık, Din Okuryazarlığı, Eleştirel Düşünce.

Religious Literacy: An Essential Concept for the Philosophy of Religious Education

The concept of literacy, which in the second part of 20th century was mostly associated with the abilities required for reading and writing, has gained different dimensions over the course of time. While it has involved the technical abilities related to efficiently making use of different objects such as knowledge, media and others on the one hand, it was also addressed as a concept that was shaped by the specific socio-cultural patterns and trends. The diversity in the meanings ascribed to the concept reveals the fact that many different literacy forms might co-exist together, even in the same social groups. As a consequence, religious literacy found its special place among the hotly debated academic topics. By deliberating on the concept of religious literacy this paper aims to make a contribution to the contemporary academic works in the field of religious education as well as to bring a new perspective to the discussions on multiculturalism, interreligious education, and citizenship education. As the topic has not been explored in depth by Turkish scholars, this paper first elaborates on the theoretical background of the concept of literacy, then it presents the different approaches to religious literacy. Finally, the relation between religious education and religious literacy will be critically evaluated.

Key Words: Religious Education, Philosophy of Religious Education, Literacy, Religious Literacy, Critical Thinking.

Atıf

Ayşe Zişan Furat, Din Okuryazarlığı: Din Eğitimi Felsefesi Açısından Temel Bir Kavram, Marife, Kış 2012, ss. 9-24

Giriş

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren akademik bir inceleme konusu haline gelen din eğitimi alanı, özellikle 1980 sonrasında köklü bir akademik disiplin olarak teşekkül etmeye başlamıştır. 1982'de din derslerinin okul müfredatlarına zorunlu dersler olarak eklenmesi ile alanda yapılan çalışmalar, din dersinin zorunluluğu, laik bir ülkede din eğitiminin mevcudiyeti, din derslerinin tarihi, müfredat ve amaçları ile uygulamalarda yaşanan sorunlar üzerine yoğunlaşmış; ilerleyen yıllarda ise bu konulara ilahiyat fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sürdürülen yaygın din eğitimi faaliyetleri ve eğitim yaklaşımlarında meydana gelen değişimler gibi başlıklar eklenmiştir.¹ Günümüzde alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, mezhepler arası eğitim,² çok kültürlülük,³ küreselleşme,⁴ barış eğitimi,⁵ vatandaşlık eğitimi⁶ ve kuşaklar arası din eğitimi⁷ gibi pek çok yeni kavramın tartışmaların merkezinde yer aldığı görülmektedir. Çalışmamız, bu açıdan, din eğitimi alanında yapılan tartışmalara katkıda bulunacağı düşünülen bir kavramı, "din okuryazarlığı" kavramını tanıtarak söz konusu araştırmalara kavramsal açıdan bir zenginlik kazandırmayı hedeflemektedir.

Her ne kadar din okuryazarlığı ve temellerini aldığı okuryazarlık kavramları geçtiğimiz yüzyılla beraber eğitim alanının temel uğraşı alanları arasına girmişse de, İslam eğitimi açısından düşünüldüğü, her iki kavramın kökenlerini Hz. Peygamber döneminde bulmak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in ilk vahyedildiği andan itibaren çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'in dini tebliğ ettiği toplum arasındaki okur-yazarlık oranının yükseltilmesi için çaba harcadığı bilinmektedir.⁸ İslam'ın okuma-yazma ve dolayısıyla da eğitim-öğretim verdiği önemin belki de en önemli

¹ Kızılabdullah, "İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 301. Günümüzde ne yazık ki ülkemizde din eğitimi alanında yapılan çalışmaların zaman içerisindeki konu, içerik ve metodoloji açısından dönüşümüne ilişkin nicel ve/veya nitel bir araştırma mevcut değildir. Ancak yine de, konu üzerine değerlendirmeleri içeren bazı çalışmalardan söz etmek mümkündür. Örn. Kayadibi, Başkurt, Furat, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Literatürü (1923-2007)*; Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", ss. 399-430; Tosun, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", ss. 293-303; Ünsal, Kaymakcan, "İlahiyat Fakülteleri Dergilerinde Yayımlanan Din Eğitimi Konulu Makaleler Üzerine Bir Değerlendirme", ss. 51-79.

² Bk. Bilgin, "Örgün Din Öğretimi'nde Değişen İhtiyaçlar ve Yönelişler", ss. 30-44.

³ Bk. Altaş, "Çokkültürlü Din Eğitimi Modeli Geliştirmede İşlem Basamakları İçin Bir Deneme", ss. 243-276.

⁴ Bk. Bilgin, "Örgün Din Öğretimi'nde Değişen İhtiyaçlar ve Yönelişler"; Gözütok, "Avrupa Birliği-Küreselleşme Karşısında Dinin Durumu ve Din Eğitimi", ss. 89-116; Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi, Yeni Paradigma İhtiyacı*.

⁵ Bk. Yılmaz, "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve Barış Eğitimi", s. 35-48.

⁶ Bk. Nazıroğlu, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Vatandaşlık Eğitimi", ss. 73-95; Kaymakcan, Meydan "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme", ss. 29-53.

⁷ Bk. Kılavuz, *Kuşaklararası Din Eğitimi*.

⁸ Bunlar arasında Bedir savaşı sonrasında elde edilen esirlerin Medine'de bulunan Müslüman çocuklardan 10 tanesine okuma-yazma öğretilmeleri karşılığında serbest bırakılması zikredilebilir. Hz. Peygamber döneminde eğitim-öğretim faaliyetleri konusunda bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 74-84; Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, s. 155-223.

delili, vahyedilen ilk ayetin “Oku, seni yaratıp yetiştirenin adıyla. O, insanı aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir” (Alak, 96:1-5)⁹ olması ve pek çok ayette okuma yazma ile bilgi edinmenin öneminden bahsedilmesidir.¹⁰ Kuşkusuz Kur’an ayetlerinde ve Hz. Peygamber’in uygulamalarında üzerinde özellikle durulan mevzu sadece alfabe okuryazarlığı değil, bununla beraber İslam dininin kurallarının ve kültürünün kişiler tarafından içselleştirilebilmesidir.

Çalışmamızda detaylı bir şekilde ele alındığı üzere, okuryazarlık kavramı, günümüzde dahi bu iki temel unsur arasında şekillenmektedir. Bunlar, alfabe okuryazarlığı ve sosyo-kültürel yapının içselleştirilmesidir. Bununla beraber özellikle geçtiğimiz yüzyılda teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler, okuryazarlık kavramına farklı bir boyut daha eklemiştir. Böylelikle bilgi, medya ve teknoloji vb. alanlar ile ilişkilendirilerek ele alınan ve daha ziyade teknik becerileri vurgulayan okuryazarlık kavramı, 21. yüzyılın başından itibaren Amerika ve İngiltere akademik yazınının gündemine sıklıkla yer alan konular arasına girmiştir.

Konumuz olan din okuryazarlığı ise, zikredilen okuryazarlık türlerinden çok daha özel bir alanla ilişkili olması nedeniyle ayrılmaktadır. Özellikle çok kültürlü yapılara sahip ülkelerde üzerinde durulan kavram, din eğitiminin teorisi, hedefleri ve politikası hakkında yapılan çalışmalar ile pek çok ortak paydaya sahiptir. Bununla beraber, konu üzerinde ülkemizde henüz akademik bir araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle kavramın tanıtılmasına yönelik bir giriş mahiyetinde olan çalışmamızda, günümüzde din okuryazarlığı kavramı konusunda geliştirilen farklı yaklaşımların tanıtılması ile yetinilmiştir. Dolayısıyla öncelikle din okuryazarlığının temelinde yatan okuryazarlık kavramı detaylı bir şekilde üzerinde durulmuş ve zaman içerisinde kavrama yüklenen yeni anlamlar ele alınmıştır. Kavramın zaman içerisindeki dönüşümü incelendikten sonra ise din okuryazarlığı kavramı tanıtılmış ve konu üzerine çalışmalar yapan araştırmaların görüşleri değerlendirilmiştir. Değerlendirme bölümünde ise, din okuryazarlığı kavramının din eğitimi alanındaki izdüşümleri üzerinde durulmuştur.

1. Okuryazarlık Kavramı

1950’li yıllardan itibaren akademik yazında tartışılmaya başlanan okuryazarlık kavramı, başlangıçta temel okuma-yazma becerilerinin edinimi ile ilişkilendirilmiştir.¹¹ İlerleyen yıllarda ise okuduğunu anlama ve kendini yazıyla ifade etme, dil öğrenme ve zihin becerilerinin gelişimi gibi bilgi ve beceri alanları da kavrama

⁹ Çalışmamızda kullanılan ayetlerin mealleri için Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayınlanan *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*’ne (Ankara, 2005) başvurulmuştur.

¹⁰ Konuyu ele alan ayetler ile geniş tahlilleri için bk. Ayasbeyoğlu, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler*, s. 63-78.

¹¹ Okuryazar ve okuryazarlık arasındaki fark ile ilgili detaylı bilgi için bk. Kurudayıoğlu, Tüzel, “21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi”, s. 285-286.

dahil edilmiştir. Böylelikle okuryazarlık kavramı, sosyal bilimler ve özellikle de eğitim bilimleri alanının temel çalışma konularından bir tanesi haline gelmiştir.¹²

Okuryazarlık kavramı, nasıl bir [okuryazar] birey yetiştirilmek istendiği ve eğitilmiş kişinin hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorularına yanıt veren eğitim politikaları ve bu politikaların içerdikleri siyasi referanslar nedeniyle, zaman içerisinde, politik bir çehre de kazanmıştır. Nitekim 70'li ve 80'li yıllarda ekonomik ve sosyal gelişim, dolayısıyla da kitle eğitimi ve sosyal sınıfların oluşumu çerçevesinde ele alınmaya başlanan kavram, farklı sosyo-kültürel yapıları anlamlandırmak/açıklamak için kullanılmıştır. Dönemin antropoloji ve dil bilimi algısının da etkisiyle okuryazarlık, toplumların ilkelikten gelişmişliğe geçişlerinde etken olan güçlü bir faktör olarak tanımlanmıştır.¹³

İlerleyen yıllarda ise, okuryazarlık tanımlarında çeşitlilik görülmeye başlanmıştır. Örneğin Green, okuryazarlığı işlemsel, kültürel ve eleştirel olmak üzere üç boyut aracılığıyla tanımlamıştır.¹⁴ Okuryazarlığın *işlemsel boyutunu* dilin edinişi ve farklı bağlamlarda kullanımının öğrenilmesi ile açıklarken; *kültürel boyutu* ile metinlerin, kendilerine özgü bağlamlarının içerisinde anlamlandırılmalarına işaret etmektedir. *Eleştirel boyut* ise sosyalleşme süreci ile yakından ilişkili olup, bireyin sadece metinlere anlam vermesi değil, aynı zamanda mevcut metinleri dönüştürebilmesi ve aktif bir şekilde metin üretebilmesi anlamına gelmektedir.¹⁵ İçlerinde buldukları sosyo-kültürel ortamların bireylerin okuma ve yazma, doğal olarak da anlamlandırma ve anlam üretme pratikleri üzerindeki etkilerini içeren böyle bir tanımlama, kuşkusuz, eğitim bilimleri açısından çok önemlidir. Diğer taraftan, aynı dönemlerde okuryazarlık kavramının gelişimiyle paralel bir şekilde, eğitim bilimlerinde de eleştirel düşünme ve yorumlama becerilerinin artırılmasına yönelik vurgular yapılmış; bilgiyi edinen ve aktaran bireyden ziyade bilgiye nasıl ulaşabileceğini bilen, edindiği bilgiyi yorumlayarak kullanabilen bireyin yetiştirilmesi eğitimin temel amaçları arasında sayılmaya başlamıştır.¹⁶

Okuryazarlık kavramına yüklenen anlamdaki dönüşümün yansımaları Unesco'nun konuya ilişkin yayınladığı metinlerde de açık bir şekilde görülmektedir. 1950'li yıllarda okuryazarı "*Günlük hayatı ile ilgili basit ve kısa bir cümleyi anlayarak okuyup-yazabilen kişi*" olarak tanımlayan Unesco, 1960'larda işlevsel (fonksiyonel) okuryazar kavramına yönelik açıklamalar yapmıştır. Unesco'nun işlevsel okur-yazarlık tanımı, okuma-yazma ve aritmetikle ilgili temel bilgi ve bece-

¹² Okuryazarlık kavramının gelişimi ile ilgili olarak bk. Graff, *Legacies of Literacy* ve Lankshear, "Literacy Studies in Education: Disciplined Developments in a Post-Disciplinary Age", ss. 199-227. Okuryazarlık kavramının Avrupa, Amerika ve Avustralya'daki gelişimine ilişkin geniş bilgi için ayrıca bk. Aşıcı, "Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık", ss. 9-26.

¹³ Lankshear, "Literacy Studies in Education: Disciplined Developments in a Post-Disciplinary Age".

¹⁴ Green, "Subject-Specific Literacy and School Learning: A Focus on Writing", ss. 160-163.

¹⁵ Metin ile, sadece yazılı ifadeler değil, içerisinde bir anlam ihtiva eden tüm olgular kastedilmektedir.

¹⁶ Bu konuda özellikle, Freire'nin çalışmaları önem arz etmektedir. Okuryazarlığın sosyal yapılardan hariç tutularak tanımlanmasının mümkün olmadığını vurgulayan Freire, eğitimi hakim söyleme hizmet eden veya bu baskıdan özgür kalmayı sağlayan çift yönlü bir araç olarak tanımlamaktadır (Freire, Macedo, *Literacy, Reading the Word & the World*).

riler ile bunların günlük yaşamda kullanılmasına yönelik becerileri kapsarken aynı zamanda da, bireyin toplum içerisindeki sosyo-ekonomik rollerine daha iyi bir şekilde hazırlanmasına işaret etmektedir. 90'lı yıllardan sonra ise çokişlevli (multifonksiyonel) okuryazarlık kavramı ön plana çıkarılarak, bahsedilen temel becerilerin birey tarafından sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kullanılabilmesi ve bireyin kapasitesini geliştirebilmek için gereksinim duyduğu becerileri edinebilmesi anlamında kullanılmıştır.¹⁷ Dolayısıyla, başlangıçta bireyin sadece alfabe okur-yazarı olması için gereken beceriler şeklinde tanımlanan kavramın kapsamının zaman içerisinde genişlediği ve bireyin kapasitesini geliştirebilmede ihtiyaç duyduğu becerileri de kapsar bir kullanım alanı bulduğunu söylemek mümkündür.

Konuya sosyo-kültürel açıdan yaklaşıldığında ise, kavramın farklı bir boyutu gündeme gelmektedir. Bu da, tanımın yapıldığı toplumun sosyo-kültürel yapısına göre okuryazarlık kavramının farklı anlamlar içermesidir. Diğer bir ifade ile toplumların sosyo-kültürel yapıları, gereksinimleri ve değerlerinin okuryazar olarak adlandırdıkları kişilerin özelliklerini belirlemesidir.¹⁸ Okuryazar kişiye atfedilen özellikler toplumlarda zaman içerisinde kendiliğinden şekillenebilirken, okuryazarlığın üretilmesinde etken olan kurumlar (yaygın ve örgün eğitim kurumları) kavramın içeriğini oluşturabilmektedir. Bu durumda da, söz konusu kurumların eğitim politikaları aynı toplumların içerisinde birden fazla okuryazar tipinin oluşmasına yol açabilmektedir. Nitekim Street'in iki boyutlu okuryazarlık kavramı, konunun açıklanmasında önemli bir teorik altyapı sunmaktadır.¹⁹

Street, 1970'lerde İran'da yaptığı antropolojik saha araştırmasının neticesinde elde ettiği bulguları okuryazarlık kavramıyla ilişkilendirmiş ve aynı sosyal grup içerisinde birden fazla okuryazarlık pratiğinden²⁰ söz etmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Street, geleneksel Kuran okulları, devlet okulları ve ticaret ilişkilerini farklı okuryazarlık türlerinin açıklanmasında örnek olarak kullanmaktadır. Ona göre, iki farklı tip okulda, yani geleneksel Kuran okulları ile devlet okullarında, bireylere yönelik farklı okuryazarlık türleri geliştirilmeye çalışılırken, toplum da kendi içerisinde okuryazarlık türleri oluşturmaktadır. Örneğin bir tüccar, kurduğu ticaret ilişkileri içerisinde işinin gerektirdiği özellikleri edinmekte ve konusunun okuryazarı haline gelebilmektedir. Dolayısıyla da hâkim görüşlerin [yerel veya uluslar arası kuruluşlar vs. tarafından üretilen eğitim politikaları aracılığı ile] okuryazarlık tanımları ile toplumun kendi içinde doğal bir şekilde ürettiği okuryazarlıklar arasında bir ayrımın yapılması gerekmektedir. Street buradan hareketle, otonom (*autonomous*) ve ideolojik (*ideological*) okuryazarlık kavramlarına ulaşmaktadır. Street'e göre *otonom okuryazarlık*, ortaya koyduğu kriterler ile toplum-

¹⁷ İşlevsel ve çok işlevli okuryazarlık terimleri ve Unesco metinlerinde tanımlamaları ile ilgili detaylı bilgi için bk. Güneş, "Okuryazarlık Kavramı ve Düzeyleri", ss. 503-504.

¹⁸ Harste, "What Do We Mean by Literacy Now?", s. 8.

¹⁹ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Street, "The Future of Social Literacies", ss. 21-37.

²⁰ Okuryazarlık pratikleri, bireylerin kendileriyle bir ilişki kurarak anlamlandırdıkları tüm davranış, kavram, tutum ve değerleri kapsamaktadır (Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latter-day Saint and Methodist Youth in One Community*, s. 13).

lar arasında genel geçer bir okuryazarlık anlayışı üretmeye çalışırken toplumların kültürel ve ideolojik yapılarını göz ardı etmektedir.²¹ Bu da, batılı ve/veya şehir kültürü merkezli bir okuryazarlık anlayışının toplumda bulunan ve farklı özelliklere sahip gruplara empoze edilmesi anlamına gelmektedir. Buna karşın, *ideolojik okuryazarlık*, kültürlerin kendi içlerinde ürettikleri okuryazarlık türleridir ve sadece teknik bir beceri değil, aynı zamanda sosyal bir pratik olarak anlaşılmalıdır. Böylelikle, Street okuryazarlıkla ilişkili iki temel noktaya işaret etmektedir. Bunlardan birincisi, okur-yazar ve okumaz-yazmaz arasındaki ayrımın tanımın yapıldığı referans noktasından hareketle oluşturulduğu; ikincisi ise toplumlarda bir arada mevcut olan, hatta bazı durumlarda çatışabilen birden fazla okuryazarlıktan söz edilebileceğidir.

Farklı okuryazarlıkların mevcudiyeti düşüncesine vurgu yapan isimlerden bir diğeri ise Kellner'dir. Street'ten farklı bir şekilde konuyu teknik beceriler açısından ele alan Kellner çalışmasında günümüzde teknolojik gelişmelerin ulaştığı boyut ile eğitim arasındaki ilişkileri incelemektedir. Kavramı eğitimin amaçları ile ilişkilendirirken, okuryazarlığı "*toplumsal olarak yapılandırılmış ileti ve simgeleri aktif bir şekilde kullanmayı sağlayan beceriler*" olarak tanımlamaktadır.²² Güncel hayatta yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı sorun ve meselelere yanıt bulabilmek için ise, yeni okuryazarlık kavramları, müfredatlar ve yaklaşımlar geliştirmek gerektiğini savunmaktadır.

Günümüzde konuya ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında, Kellner'in bahsettiği teknolojik ve bilimsel gelişmelerin de bir sonucu olarak, tek bir okuryazarlık kavramı üzerinden yapılan tartışmaların yerini bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, medya okuryazarlığı gibi farklı alanlar ile ilişkilendiren farklı okuryazarlık türlerine bıraktığı görülmektedir. Üzerinde sıklıkla durulan okuryazarlık kavramları arasında bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığını saymak mümkündür. Okuryazarlık kavramının günümüzde hangi şekillerde yorumlandığı konusunda daha net bir fikir üretebilmek amacıyla bu kavramlardan iki tanesi üzerinde genel hatlarıyla da olsa durmak faydalı olacaktır. Bahsedilen okuryazarlık türleri arasında konumuzla ilişkili olması açısından en ilgi çekici olanlardan bir tanesi, *bilgi okuryazarlığı*dır.

Bilgi okuryazarlığı son yüzyılda bilgi kaynaklarının sayı, biçim ve dolaşımları açısından ulaştığı noktanın da bir sonucu olarak eğitim algısındaki değişimleri yansıtmaktadır. Kısaca, bilgiye ulaşım yollarını, bilginin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi/yorumlanması ile etkili bir şekilde kullanılabilmesi becerilerini içeren bilgi okuryazarlığı, içerisinde bilinçli yönelim, seçicilik, eleştirel bakış açısı ve değerlendirme yeteneklerini barındıran bir kavramdır.²³ Bilgi okuryazarlığı gibi eleştirel düşünme becerileriyle ilişkilendirilen diğer bir alan ise medya okuryazarlığıdır. Medyanın günümüzde kazandığı boyut ve güçten hareketle konuya yaklaşan

²¹ Street, "The Future of Social Literacies", ss. 22-23.

²² Kellner, "New Technologies/New Literacies: Reconstructing Education for the New Millennium", ss. 67-81.

²³ Kurudayıoğlu, Tüzel, "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi", s. 293.

günümüz medya okuryazarlığı tartışmaları, medyanın bilinçli bir şekilde kullanılması için göz önünde tutulması gereken hususlar üzerinde durmaktadır.²⁴ Buradan hareketle de, “yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren yapılardaki (internet, televizyon vb.) mesajlara ulaşma, bunları çözümüleme, değerlendirme ve iletme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır.²⁵ Özellikle sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerle ilişkilendirilen okuryazarlık türlerinde yoğun bir şekilde görülen bu yaklaşım, bir anlamda, insan hayatında önem kazanan olguların nasıl değerlendirilebileceği ve nasıl bilinçli bir şekilde kullanılabileceğine ilişkin pratik beceriler oluşturmaya yönelik bir alan görünümündedir.

2. Din Okuryazarlığı

Bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı gibi farklı okuryazarlık türlerinden bir tanesi olarak değerlendirilebilecek olan din okuryazarlığı ise, din alanı ile ilişkili olmasından ötürü pek çok farklı karakteristiği içerisinde barındırmaktadır. Teknik bilgi ve becerilerin yanı sıra bireyin manevi dünyası ile de ilişkili bir alanı konu edinmesinden ötürü de, din konusunda bilgi sahibi olmaktan, dini bilgiyi pratik hayata aksettirmeye kadar pek çok farklı anlam ve unsura işaret etmektedir. Diğer taraftan, referans noktası olan din ve dini yorumların kendilerine has özelliklerine bağlı olarak da farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Dini cemaat ve grupların kendi dini inanç ve pratikleri doğrultusunda şekillenebilen böylesine bir esnek kavram, diğer okuryazarlık türleriyle karşılaştırıldığında oldukça karmaşık bir yapı arz etmektedir.

2000’lerin başından itibaren sıklıkla dile getirilmeye başlanan bu kavram, yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde ise, din eğitimi ve vatandaşlık eğitimi alanları ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle günümüz toplumlarının çok dinli yapıları vurgulanarak, din okuryazarlığının birey ve toplumlar arası ilişkilerin geliştirilmesindeki olumlu etkisi üzerinde durulmaktadır.²⁶ Bu yaklaşımın bir neticesi olarak da, din konusunda bilgisizlik nedeniyle bireyler ve toplumlar arasında meydana gelen çatışmaların önlenmesi için farklı dinlere karşı temel düzeyde de olsa bir farkındalık geliştirilmesi gerektiği ve bu farkındalığın da din okuryazarlığının temeli olduğu ifade edilmektedir.²⁷ Özellikle vatandaşlık eğitimi açısından ele alınan din okuryazarlığının artırılması konusunu,²⁸ böylelikle, [özellikle] çok dinli toplumlarda ders müfredatlarının geliştirilmesinde göz önünde tutulması gereken temel hususlar arasına girmektedir. Tüm okul programları ile

²⁴ Medya okuryazarlığının gelişimi ve günümüzde konuya ilişkin yapılan tartışmalar ile ilgili detaylı bilgi için bk. Kurt, Kürüm, “Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış”, ss. 20-34. 2006 yılından itibaren ilköğretim programlarına seçmeli Medya okuryazarlığı dersinin eklenmesi ile, konuya yönelik pek çok akademik çalışma yapılmaya başlanmıştır. Örn. Türkoğlu, Şimşek (ed.), *Medya okuryazarlığı*.

²⁵ İnceoğlu, “Medyayı Doğru Okumak”, s. 21.

²⁶ Örn. Prothero, *Religious Literacy*; Moore, *Overcoming Religious Illiteracy. A Cultural Studies Approach to the Study of Religion in Secondary Education*.

²⁷ Moore, *Overcoming Religious Illiteracy*, ss. 3-4.

²⁸ Din eğitimi ile vatandaşlık eğitimi arasındaki ilişki konusunda detaylı bilgi için bk. Hookway, “Citizenship Education and Religious Literacy”, ss. 23-35.

ilişkili olan konu, din derslerinin de temel amaçlarından bir tanesi halini almaktadır. Konuyu ele alan çalışmalar incelendiğinde ise, kavramın din eğitimi de dahil olmak üzere pek çok farklı kapsam ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bunlar arasında da özellikle Wright'ın çalışmaları, din okuryazarlığı konusunda detaylı analizler sunmaktadır.

Wright öncesinde pek çok yazar din eğitiminin dili konusu üzerinde durmuşsa da, din okuryazarlığı tartışmaları ilk olarak onun çalışmaları ile ön plana çıkmıştır.²⁹ Yaşadığımız çoğulcu dünyada din eğitimi algısının ne şekilde geliştirilmesi gerektiğini tartışan Wright,³⁰ eleştirel gerçeklik yaklaşımını benimsemektedir. Günümüz din eğitimi anlayışının bu temelden hareketle bireylerin inançları ve inanç özgürlüklerine karşı hoşgörüyü geliştirmesi gerektiğini ifade eden Wright, din okuryazarlığını ise, *din fenomeni* hakkında bilinçli, anlayışlı ve duyarlı bir şekilde düşünmek, iletişim kurmak ve davranışlarına aksettirmek becerisi olarak tanımlamaktadır.³¹ Wright'ın bu tanımı, kuşkusuz Onun din konusundaki yaklaşımı ile paralellikler içermektedir. Nitekim çalışmalarında dini, fenomenolojik bir açıdan ele alan Wright, günümüz din anlayışının *gerçekliğin* tabiatı hakkında muğlak, birbiriyle rekabet içerisinde bulunan ve çoğunlukla da örtüşen bir takım anlatılardan oluşmakta olduğunu savunmaktadır.³² Böyle bir durumda da din eğitiminin temel amacı öğrencilerin dini veya ruhsal görüşlerini oluşturmaktansa hâkim dini söylemlerden kendi saf tecrübelerini nasıl ayrıştırabileceklerini ve yorumlayabileceklerini öğretmektir. Dinin toplumsal boyutuna yapılan bu vurgu neticesinde de Wright'ın din okuryazarlığı algısı toplum içerisinde üretilen dini formlara karşı bilinçli ve eleştirel bir yaklaşımın geliştirilmesi için gereken becerileri içeren bir yapı sergilemektedir.³³

Wright'ın üzerinde özellikle durduğu eleştirel düşünme konusu günümüz eğitim programlarının da temel hedeflerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bilgi aktarımının yerine nasıl öğrenileceğini öğretmeyi vurgulayan yaklaşımlar doğrultusunda eleştiren, üreten ve bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır.³⁴ Wright'ın yaklaşımından hareketle eleştirel düşünce merkezli bir yaklaşım benimsendiğinde, din okuryazarlığı kavramı;

²⁹ Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality Issues in Diversity and Pedagogy*, s. 75.

³⁰ Konu hakkında detaylı bir tartışma için bk. Wright, "Critical Realism as a Tool for the Interpretation of Cultural Diversity in Liberal Religious Education", ss. 333-347.

³¹ Wright, *Religious Education in the Secondary School: Prospects for Religious Literacy*, s. 63.

³² Wright, "Language and Experience in the Hermeneutics of Religious Understanding", s. 173.

³³ Wright, "Religious Literacy and Democratic Citizenship", s. 215; Jackson, *Rethinking Religious Education and Plurality Issues in Diversity and Pedagogy*, s. 77.

³⁴ Seferoğlu, Akbıyık, "Eleştirel Düşünme ve Öğretimi", s. 193. Eleştirel düşünme becerisi olarak adlandırılabilir bu beceri, pek çok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Gündoğdu'ya göre ("Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanlıgılar", s. 63) eleştirel düşünme; (1) Herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak; (2) Doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan, kanıtlara ve sonuçlara önem veren araştırma temelli daha derin bir düşünme eğilimi, tutumu ve becerisi sergileyen, böylelikle de sadece herhangi bir sonuca değil ama tutarlı, makul sonuçlara ve yargılara ulaşmayı amaçlayan; (3) Hem problem çözme hem de problem görme kapasitesi sayesinde;

→

1. Dinin temel kaynaklarını bilme ve dini içerikli bilginin doğruluğunu değerlendirme,
2. Dinin kendisine özgü bir dili olduğunu bilme,
3. Dini bilgi hakkında eleştirel olma,
4. Dini yaşantının ve formların toplum içerisinde şekillendiğinin farkına varma,
5. Dinin kültürel yapıyı anlamadaki rolünün farkında olma,
6. Dini inanç, tavır, davranış ve değerler üzerinde etkili olan unsurların bilincinde olma gibi alanları içerecektir.³⁵ Yukarıdaki listede zikredilen hususların büyük bir bölümü çeşitli vesilelerle ülkemiz din eğitimcileri tarafından da vurgulanmaktadır.³⁶ Bununla beraber, din okuryazarlığının vatandaşlık eğitimi ile de yakından ilişkili olan farklı bir yönü daha bulunmaktadır. Günümüzde konuya ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında, bu yönün araştırmacıların daha fazla ilgisini çektiği anlaşılmaktadır.

Din okuryazarlığının dini açıdan çoğulcu olan toplumlardaki refah ve huzurun korunması ile yakından ilişkili olduğunun pek çok araştırmacı tarafından vurgulandığı yukarıda ifade edilmişti. Bu bağlamda yapılan çalışmalar arasında özellikle Prothero'nun *Din Okuryazarlığı* isimli eseri ön plana çıkmaktadır. Konuyu Amerika örneğinden hareketle ele alan Prothero, çalışmasında din okuryazarlığının teorik altyapısı üzerinde durmanın yanı sıra Amerikan gençliğinin din okuryazarı olabilmesi için gereken temel bilgileri de sunmaktadır. Böylelikle de konunun hem teorik hem de pratik boyutunu ele almaktadır. Din okuryazarlığını ise, "*dini gelenekleri oluşturan temel unsurları/özellikleri –temel kavramları, sembolleri, doktrinleri, pratikleri, deyişleri, karakterleri, metaforları ve kıssaları ile– günlük hayatta kullanabilmek*" şeklinde tanımlamaktadır.³⁷ Bu açıdan dini okuryazarlık, dini açıdan çoğulcu yapıya sahip toplumlarda (örn. Amerika) yaşayan kişilerin, iyi bir vatandaş olabilmeleri için kendi inandıkları dışında kalan diğer dinler hakkında bilgi edinmeleri ve edindikleri bilgileri hayatlarında (örn. kişiler arası ilişkilerinde, konuşmalarında) aktif bir şekilde kullanabilmelerine işaret etmektedir.³⁸ Prothero'nun bu yaklaşımı ile ise, din okuryazarlığının manevi yönüne de vurgu yapan Wright'tan ayrıldığı görülmektedir.

Prothero, diğer taraftan, farklı din okuryazarlıklarından bahsetmenin de mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, farklı dinlere ilişkin kapsam ve

→
(4) Kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünmedir.

³⁵ Söz konusu tasnif, Wright'ın konuya ilişkin bakış açısından hareketle oluşturulmuştur. Tasnifin oluşturulması esnasında eleştirel düşüncüyü diğer okuryazarlık türleriyle ilişkilendiren çalışmalar da göz önünde tutulmuştur. Örn. Warnick, *Critical Literacy in a Digital Era*; Aslan, "Görsel Olanı Okumak: Eleştirel Görsel Okur-Yazarlık", ss. 39-64; Kurt, Kürüm, "Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış", ss. 20-34.

³⁶ Örn. Bilgin, "Örgün Din Öğretimi'nde Değişen İhtiyaçlar ve Yönelişler", ss. 30-44; Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", ss. 11-20; Selçuk, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?", ss. 207-224; Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi*, ss. ix-xiii.

³⁷ Prothero, *Religious Literacy*, ss. 11-12.

³⁸ Prothero, *Religious Literacy*, s. 1 ve 7.

imaları içeren farklı okuryazarlık türlerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin, Protestan okuryazarı olmak reform hareketinin genel tarihini, Hıristiyan inancının esaslarını, ana sembollerini, kahramanlarını, Kral James İncil’indeki temel anlatıları bilmek anlamına gelebilecektir; İslam okuryazarlığı genel İslam tarihi, İslam’ın beş şartı, sembolleri, kahramanları ve Kuran’daki kıssaları bilmek olarak tanımlanabilecektir. Prothero, bu şekilde sınıflandırdığı temel dini okuryazarlıkların dışında, işlevlerine göre de farklı dini okuryazarlıkların mevcudiyetinden de söz etmektedir. Bunlar arasında;

1. İbadet okuryazarlığı (ibadetlerin yapılış şekillerinin bilinmesi),
2. İnanç okuryazarlığı (dinlerin temel doktrinlerinin bilinmesi),
3. Mezhep okuryazarlığı (mezhepler arasındaki farklılıkların bilinmesi),
4. Kıssa okuryazarlığı (dinlerin kendilerine has öykülerinin/anlatılarının bilinmesi),
5. Dinler arası okuryazarlığı (dinlerin birbirlerinden farklılıkları ve benzerliklerini bilmek vs.) saymak mümkündür.³⁹

Yukarıda sunulan listeden de anlaşıldığı üzere, Prothero’nun yaklaşımından hareketle dinin içerdiği tüm alanlar ile ilişki farklı bir din okuryazarlığı kavramı oluşturmak mümkündür. Her ne kadar kavramlar adlandırılmaları ve kapsamaları açısından çeşitlilik gösteriyorsa da, ortak noktaları okuryazarlığın bilgi seviyesine işaret etmeleridir. Diğer bir ifade ile din hakkında bilgi sahibi olan ve edindiği bilgisini gündelik hayatta kullanılabilen kişi Prothero’nun bakış açısına göre, okuryazarıdır. Bu şekilde bilgi edinimi üzerine kurulu teknik becerileri vurgulayan bir tanım, daha önce üzerinde durduğumuz medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı gibi okuryazarlık türleri ile de paralellik göstermektedir. Bununla beraber, Prothero’nun dinin *ne’si* üzerine yaptığı vurgu, pek çok araştırmacı tarafından eleştirilmektedir. Örneğin, Prothero’yu dinin *nasıl* ve *niçin*’inin üzerinde yeterince durmadığını savunan Gallagher’a göre din okuryazarlığı, din hakkında bilginin dışında insanların bu bilgiyi yaşantılarında nasıl kullanabileceklerini, kendi bireysel ve toplumsal anlayışlarını nasıl ifade edebileceklerini ve hayatlarına nasıl yön ve anlam vereceklerini de kapsamaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla, din hakkında okuryazar olmak için kişinin dinin dinamiklerini, yani dinin *nasılını* bilmesi gerekmektedir. Dinin *ne’si* ve *nasılını* anlamak için ise *niçin*’ine ihtiyaç duyulduğunu belirten Gallagher, bu alanın *insanların, kendilerinden sürekli taleplerde bulunmasına ve onları mutluluk/hüzün gibi yoğun duygulara maruz bırakmasına karşın neden dinlere inandıkları sorusunun* yanıtı olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde de din okuryazarlığı, sadece bilgi edinimine işaret eden tek boyutlu bir kavram olmaktan çıkmaktadır.

Benzeri bir yaklaşım, Moore tarafından da benimsenmiştir. Konuya kültür araştırmaları ekseninde yaklaştığı çalışmasında din okuryazarlığı kavramını iki temel alan üzerinden tanımlamaktadır. Bunlar; dinin temel unsurlarının farkına

³⁹ Prothero, *Religious Literacy*, s. 12.

⁴⁰ Gallagher, “Teaching for Religious Literacy”, s. 208.

varmak ve dinin sosyal/politik/kültürel hayatla buluştuğu noktaları analiz edebilmektir. Böylelikle kavrama analiz düzeyini de ekleyen Moore, dini anlamda okuryazarı;

1. Sosyal, tarihi ve kültürel bağlamlarda oluşup şekillenmeye devam eden dini geleneklerin geçmişleri, temel metinleri, pratikleri ve günümüzdeki durumları konusunda temel düzeyde bir anlayışa,

2. Politik, sosyal ve kültürel söylemlerin dini boyutlarını ayırt edip keşfedebilme yeteneğine sahip olan kişi olarak tanımlamaktadır.⁴¹

Bu şekilde bir din okuryazarı yetiştirmenin ise din derslerinde “din hakkında öğrenme” yaklaşımının kabulü ile mümkün olabileceği üzerinde duran Moore, demokratik bir eğitim anlayışının uygulanabilmesi için –dinin toplumsal hayatın bir parçası olduğu görüşünden hareketle– konfesyonel olmayan bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini savunmaktadır.⁴² Konuyu din eğitimi ile doğrudan ilişkili bir şekilde ele alan Moore’un yaklaşımı, kavramın kapsamını bilgi düzeyinden analiz düzeyine taşıyarak genişletiyor gibi görünüyorsa da; beraberinde pek çok sorunu gündeme getirmektedir.

Bunlardan birincisi, Prothero’ya benzer bir şekilde, Moore’un yaklaşımında da din okuryazarlığının, demokratik hayatın sorumluluk sahibi vatandaşlara yüklediği rollerle ilişkili bir şekilde ele alınmasıdır.⁴³ Bu çalışmalarda özellikle üzerinde durulan husus, din konusunda yanlış ve/veya eksik görüşler nedeniyle toplumdaki huzuru bozabilecek bir takım olayların meydana gelebilmesidir. Genellikle dinlerin sosyal hayat içerisindeki rollerinden hareketle konuyu ele alan bu çalışmalarda, din konulu giriş mahiyetinde bir dersin okullarda verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁴ Din okuryazarlığının bu şekilde, iyi bir vatandaş yetiştirebilmek için gerekli alanlardan biri olarak sayılması; doğal olarak konunun sadece toplumun huzurunu bozabilecek ve din konusunda bilgisizlikten kaynaklanan çatışmaların engellenmesine yönelik bir alan ile sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Tahmin edilebileceği üzere, bu tartışmanın bir adım ilerisi, din konusundaki bilgisizliğin ve/veya eksikliğin hangi kritere göre tanımlandığı ile ilişkilidir. Din konusunun güvenlik merkezli bir yaklaşım ile ele alınması dinin sadece bireysel ve toplumsal rolünün derslerde konu edilmesi ile neticelenebilecektir.

Aynı hususla ilişkili olarak yöneltilebilecek bir diğer eleştiri, tanımın dinin politik, sosyal ve kültürel hayatın içerisine yerleşmiş bir sosyal/kültürel fenomen olduğu görüşünden yola çıkarak oluşturulması nedeniyle dinin ilahi ve manevi boyutunu göz önünde tutmamasıdır. Günümüzde özellikle Avrupa ve Amerika’da din bilimleri (*religious studies*) alanında yaygın olan bu görüş, din eğitimi alanında da çok kültürlü ve çok dinli eğitim yaklaşımlarını benimseyen araştırmacılar arasında da dile getirilmektedir.⁴⁵ Dinin içselleştirilmesi ve bireyin dini duygu, düşünce ve

⁴¹ Moore, *Overcoming Religious Illiteracy*, s. 56.

⁴² Moore, *Overcoming Religious Illiteracy*, s. 28 vd.

⁴³ Moore, *Overcoming Religious Illiteracy* s. 4.

⁴⁴ Gallagher, “Teaching for Religious Literacy”, s. 210.

⁴⁵ Cady, “Territorial Disputes: Religious Studies and Theology in Transition”, ss. 110-125.

davranışlarının geliştirilmesini amaçlayan profesyonel eğitim yaklaşımlarının aksine, dini toplumun sosyo-kültürel yapısının bir parçası olarak gören bu algı, bireylerin farklı dinler hakkında öğrenmeler gerçekleştirmesini hedeflemektedir⁴⁶. Prothero ve Moore'da görülen bu yaklaşım, din eğitimi uygulamaları ile ilişkilendirildiğinde din okuryazarlığının dinin manevi ve tecrübi yönünü dışlayarak sadece farklı dinler hakkında bireylerin anlayış geliştirmesine yönelik bir alan görünümü kazanmasına yol açmaktadır. Bu durum da, doğal olarak, inanan kişi açısından din okuryazarlığının nasıl tanımlanabileceği sorusunu akla getirmektedir.

Bu sorudan hareketle din okuryazarlığı kavramını açıklamaya çalışan diğer bir yaklaşım ise, inanılan dini kendisine temel referans noktası olarak almaktadır. Okuryazarlık kavramını ele alırken üzerinde durduğumuz Street'in sosyo-kültürel yaklaşımından yoğun bir şekilde etkilenen bu bakış açısı, din okuryazarlığı kavramını, dini grupların yapılarını oluşturan temel dinamikler üzerine kurmaktadır. Mormon ve Methodist Kiliselerine mensup gençlerin dini okuryazarlık pratiklerinin arkasındaki motivasyon unsurlarını detaylı bir şekilde inceleyen Rackley'in çalışması bu konuda güzel bir örnektir.⁴⁷

Street'in otantik ve ideolojik okuryazarlık kavramlarından yola çıkan Rackley, bireylerin içlerinde buldukları dini grupların kendilerini diğerlerinden ayırt edici özelliklerine paralel bir din okuryazarlığı geliştirdiği fikrini savunmaktadır.⁴⁸ Dini cemaatleri; inançları, yapıları, pratikleri ve talepleri ile sosyal yapının içerisinde inşa edilen bağlamlar olarak nitelendiren Rackley, dini grupların farklı teolojik, sosyal ve kültürel vs. özellikleri sayesinde mensuplarına farklı karakteristikler kazandıklarını kabul etmektedir.⁴⁹ Bu gruplara mensup olan kişiler de, mensup oldukları gruba ait inanç, yapı, ibadet ve talepleri öğrenmek ve anlamlandırmak için söz konusu dini geleneğe ait dil ve okuryazarlığı kullanmaktadırlar. Diğer bir ifade ile bir dini gruba mensup olan kişi sadece din konusunda okuma yapmaktan; gruba ait metinleri (örn. kutsal metinler), grubun bakış açısına göre belirli zaman, şekil ve mekânlarda, belirli amaçlara yönelik olarak okumayı öğrenmektedir. Böylelikle de aynı gruba has pek çok farklı okuryazarlık türü geliştirmektedir. Rackley konuyu açıklanabilmek amacıyla Pazar Okulu okuryazarlığı ve ibadet okuryazarlığı örneklerini vermektedir. Pazar okulundaki okuryazarlık, İncil'den bir bölümü okuyabilmek ve okunulan parçada geçenleri hayatına uygulayabilmek olarak adlandırılırken; ibadet okuryazarlığı pastör ve cemaat arasındaki karşılıklı okunan ilahilere aktif bir şekilde katılabilme becerisini gerektirmektedir.⁵⁰ Bu da,

⁴⁶ Günümüzde yoğun bir şekilde tartışılan dinlerarası eğitim ve çok kültürlü/dinli eğitim yaklaşımları üzerine ülkemizde de pek çok yayın yapılmıştır. Bunlar arasında özellikle bk. Yılmaz (ed.), *Kültürel Çeşitlilik ve Din*; Kaymakcan (ed.), *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*.

⁴⁷ Rackley'in 2010 tarihinde tamamlamış olduğu doktora çalışması *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latter-day Saint and Methodist Youth in One Community* ismini taşımaktadır.

⁴⁸ Rackley çalışmasında, okuryazarlık ve din okuryazarlığı konusunda kendisinden önce yapılmış çalışmalar konusunda da detaylı bir tahlil sunmaktadır. Bk. Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth*, ss. 37-43.

⁴⁹ Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth*, ss. 12-13.

⁵⁰ Rackley, *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth*, s. 13.

grup içerisinde farklı mekân, zaman veya materyaller aracılığıyla gerçekleştirilen öğrenmeler sonucunda elde edilmesi beklenen özelliklerin din okuryazarı kişinin özellikleri ile eş anlamlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Rackley'in tanımladığı okuryazarlık türlerini Prothero'nun tasnifinden ayıran temel husus, bahsedilen okuryazarlık türlerinin sadece bilgi düzeyi ile değil, aynı zamanda da, kişilerin mensubu oldukları dini grupların inanç ve ibadet esaslarını içselleştirmeleri ile ilişkili olmasıdır. Din okuryazarlığı, bu şekliyle, bir dini grubun içerisinde edinilen nitelikler ile ilişkili bir şekilde tanımlandığında, dini gruplar arasında da farklılaşan bir kavram görünümü kazanmaktadır.⁵¹ Bu, aynı din içerisinde farklı dini yorumlara sahip olan dini grup ve cemaatlerin–bazı durumlarda diğerlerini dışlayıcı bir yaklaşım ile– kendi gruplarına has din okuryazarlıkları geliştirmeleri anlamına da gelmektedir.

Değerlendirme

Din okuryazarlığı kavramına ilişkin tüm bu farklı görüşlerden hareketle, kavramın din hakkında bilgi edinmeyi önceleyen teknik bir beceri mi, toplum veya dini grupların dinamikleri aracılığıyla şekillenen nitelikleri kapsayan bir alan olarak mı anlaşılması gerektiği konusunun tartışmaya açık olduğu anlaşılmaktadır. Din eğitimi konusundaki yaklaşımlarla paralel bir yapı sergileyen bu durum, din eğitimi ve din okuryazarlığı arasındaki ilişkinin iki farklı şekilde ele alınabileceğini göstermektedir:

1. Din okuryazarlığı *içerisinde bilgiyi ve eleştirel düşünmeyi barındıran teknik bir beceri olarak kabul edilirse*, din eğitimi bu anlamda din/ler hakkında –temel düzeyde de olsa– bilinçli bir algı geliştirmek görevini üstlenmektedir. Din okuryazarlığının bu şekilde tanımlanması; günümüzde dini açıdan çoğulcu yapıya sahip ülkelerde yoğun bir kullanım alanı bulan çok kültürlü ve kültürlerarası din eğitimi yaklaşımları ile doğrudan ilişkilidir. Kaldı ki, her iki kavramın da temelinde diğerini tanımak, hoşgörü ve empati geliştirmek gibi amaçlar bulunmaktadır.

2. Din okuryazarlığı *yaşanılan bir dinin içerisindeki dinamikler aracılığıyla şekillenen nitelikleri kapsayan bir alan* olarak düşünüldüğü takdirde ise, din okuryazarlığı kavramının içeriği, din konusunda yetiştirilmek istenilen kişinin özelliklerine uygun bir şekilde belirlenmektedir. Verilen din eğitiminin amaçları ile yakından ilişkili olan bu husus, aynı zamanda din eğitimi faaliyetlerinin sürdürüldüğü farklı ortamlarda farklı okuryazarlıkların oluştuğu anlamına gelmektedir.

Her iki bakış açısında da karşımıza çıkan ortak nokta, din eğitiminin amaçları ile din okuryazarı olarak nitelendirilen kişinin özellikleri arasındaki yakın ilişkidir. Bu durum, bir taraftan din eğitiminin amaçlarının din okuryazarlığının içeriği-

⁵¹ Farklı dini gruplara göre din okuryazarlığının nasıl tanımlandığı ile ilgili çalışmalar için bk. Kapitzke 1995. Kapitzke çalışmasında din okuryazarlığını sosyal bir pratik olarak ele almakta ve Yedinci Gün Adventist Kilisesi'nin dini yorumlama şekilleri üzerinde durmakta ve kilisenin öğrencilerin okuryazarlık becerilerini geliştirmedeki rolünü tartışmaktadır. Diğer bir örnek, Presbiteryen Kilisesi açısından din okuryazarlığını inceleyen Douglass'ın çalışmasıdır. Konuya din açısından nasıl bakılması gerektiği üzerinde duran çalışma, bir Presbiteryen din okuryazarının özelliklerinin ne olması gerektiği konusunda bilgi sunmaktadır (Douglass, "Why Religious Literacy Matters").

ni oluşturacağı anlamına gelirken; diğer taraftan da bireyin din okuryazarı olabilmesi için gereken niteliklerin ona verilecek din eğitimi çerçevesinde oluşacağı gerçektir.

Din eğitimi, bu ayırmadan hareketle, insandaki gizil güçleri ortaya çıkarma, tevhid fikrini yerleştirme, ahlaki bir hayat ile ahiret mutluluğunu kazandırma amaçlarına sahip bir alan olarak düşünülüyor ise;⁵² böyle bir tanımdan yola çıkarak oluşturulan din okuryazarı anlayışı da, tahmin edileceği üzere, hayatına anlam kazandıracak ölçüde dini inancı içselleştirmek üzerine kurulu olacaktır. Diğer taraftan çok kültürlü din eğitimi kavramında olduğu gibi, belli bir dinin eğitim sürecinde farklı dini ve etnik yapılara karşı çok kültürlü bilgi, tutum, değer ve becerileri kazandırmak ile toplum içerisinde var olan farklı din ve mezheplerden başlayarak bireylerin, farklı dini inançları ile bu inançların mensupları tarafından üretilen kültür üzerinde düşünebilmesini sağlamak din eğitiminin hedefleri arasında sayılıyor ise;⁵³ bu durumda din okuryazarlığı kavramı toplumun dini yapısının farkında olmak ve dinin kültürel boyutunu değerlendirebilmek gibi nitelikleri içerisinde barındıracaktır. Dolayısıyla da, din okuryazarlığı kavramının, din eğitiminin felsefesi-ne paralel olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar din okuryazarlığı kavramı ülkemiz akademik yazınında henüz detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmemişse de, gelecek yıllarda geliştirilecek din eğitimi anlayışlarına katkıda bulunabilmesi amacıyla konuya dair ve hatta dini okuryazarlık kapsamına girebilecek alt konular ile ilgili detaylı çalışmaların yapılması gerektiği açıktır. Bunların arasına din okuryazarlığının temellerinden Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde esas alınan din okuryazarlığı anlayışına kadar geniş bir konu alanı girmektedir. Ayrıca, özellikle nasıl bir din okuryazarı yetiştirmek istiyoruz sorusu ekseninde hazırlanacak din eğitimi programlarının, uygulamaların daha tutarlı ve verimli bir şekilde yürütülmesine ve sonuçlandırılmasına fayda sağlayacağı da unutulmamalıdır. Bununla birlikte, konuyla ilişkili temel bir hususun yapılacağı tartışmalarda göz önünde tutulması gereklidir. Bu da, akademik kavramların farklı kültürler tarafından ödünç alınarak kullanılabildiği karşılıklılaşılabilir problemlerdir. Kuşkusuz her kavram kendi içerisinde şekillendiği kültürün yapısal özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle konumuz olan din okuryazarlığı kavramı da ele alınırken, kavramın İslam eğitimi açısından hangi noktaları ihtiva ettiğinin özellikle incelenmesi gerektiği açıktır. Umit ediyoruz ki ilerleyen yıllarda konu üzerine yapılacak çalışmalarda konu üzerine ihtiyaç duyulan ihtimam gösterilecektir.

Kaynakça

- Altaş, Nurullah, "Çokkültürlü Din Eğitimi Modeli Geliştirmede İşlem Basamakları İçin Bir Deneme", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, ed. Remziye Yılmaz, Ankara: Sinemis, 2005, ss. 243-276.
- Altun, Arif, *Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005.
- Aslan, Umut Tümay, "Görsel Olanı Okumak: Eleştirel Görsel Okur-Yazarlık", *İletişim Araştırmaları*, yıl. 2003/1, S. 1, ss. 39-64.
- Aşıcı, Murat, "Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık", *Değerler E. D.*, yıl. 2009/7, S. 17, ss. 9-26.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat, *İslamiyetin Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlihi*, İstanbul: MEB, 1991.
- Aydın, Muhammed Şevket, *Açık Toplumda Din Eğitimi, Yeni Paradigma İhtiyacı*, Ankara: Nobel Yay., 2011.

⁵² Örn. Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, ss. 287-307.

⁵³ Örn. Altaş, "Çokkültürlü Din Eğitimi Modeli Geliştirmede İşlem Basamakları İçin Bir Deneme", s. 246.

- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, İstanbul: Bayraktar Yayınları, 2002.
- Bilgin, Bilgin, "Örgün Din Öğretimi'nde Değişen İhtiyaçlar ve Yönelişler", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, ed. Remziye Yılmaz, Ankara: Sinemis, 2005, ss. 30-44.
- Cady, Linell E., "Territorial Disputes: Religious Studies and Theology in Transition", *Religious Studies, Theology and the University, Conflicting Maps, Changing Terrain*, ed. L. E. Cady, D. Brown, New York: State University of New York Press, 2002, ss. 110-125.
- Collins, James, "Literacy and Literacies", *Annu. Rev. Anthropol.*, yıl. 1995, S. 24, ss. 75-93.
- Douglass, R. Bruce, "Why Religious Literacy Matters", Education Roundtable Reformed Institute Of Metropolitan Washington, October 16, 2010, <http://www.Reformedinstitute.Org/Documents/Douglassrt1.Pdf>, Son erişim tarihi: 10.10.2012.
- Freire, Paulo, Donald Macedo, *Literacy, Reading the Word & the World*, London: Routledge, 1987.
- Gallagher, Eugene V., "Teaching for Religious Literacy", *Teaching Theology and Religion*, yıl. 2009/3, S. July, ss. 208-221.
- Göçeri, Nebahat, "Devlet Politikası Olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitaplarında İnsan Anlayışı ve Hoş-görü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl. 2002/2, S. 2, ss. 27-40.
- Gözütök, Şakir, "Avrupa Birliği-Küreselleşme Karşısında Dinin Durumu ve Din Eğitimi", *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu, (Sempozyum, 17-19 Eylül 2001)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003, ss. 89-116.
- , *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi (Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim)*, Ankara: Fecr, 2002.
- Graff, Harvey J., *Legacies of Literacy, Continuities and Contradictions in Western Culture and Society Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*, Chicago: Midland, 1991.
- Green, Bill, "Subject-Specific Literacy and School Learning: A Focus on Writing", *Australian Journal of Education*, yıl. 1988/32, S. 2, ss. 156-179.
- Gündoğdu, Hakan, "Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılımlar", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl. 2009/7, S. 1, ss. 57-74.
- Güneş, Firdevs, "Okuryazarlık Kavramı ve Düzeyleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, yıl. 1994/27, S. 2, ss. 499-507.
- Halpern, Diane F., *Thought and Knowledge. An Introduction to Critical Thinking*, New Jersey, 2009.
- Hamidullah, Muhammad, *İslam Peygamberi*, II, çev. S. Mutlu ve S. Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969.
- Harste, Jerome, "What Do We Mean by Literacy Now?", *Voices from the Middle*, yıl. 2003/10, S. 3, ss. 8-12.
- Hookway, Susanna, "Citizenship Education and Religious Literacy", *JE&CB*, yıl. 2000/4, S. 1, ss. 23-35.
- İnceoğlu, Yasemin, "Medyayı Doğru Okumak", *Medya Okuryazarlığı*, ed. Nurçay Türkoğlu, Melda Çimen Şimşek, İstanbul: Kalemus, 2007, ss. 21-26.
- Jackson, Robert, *Rethinking Religious Education and Plurality Issues in Diversity and Pedagogy*, London, New York: Routledge, 2004.
- Kapitzke, Cushla, *Literacy and Religion: The Textual Politics and Practice of Seventh-day Adventism*, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995.
- Kayadibi, Fahri, İrfan Başkurt, Ayşe Zişan Furat, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Literatürü (1923-2007)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
- Kaymakcan, Recep, (ed.) *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, İstanbul: DEM, 2006.
- Kaymakcan, Recep, Hasan Meydan, "Demokratik Vatandaşlık ve Din Öğretimi: Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye'de DKAB Dersleri Bağlamında Bir Değerlendirme", *İÜFD*, yıl. 2010, S. 1, ss. 29-53.
- Kellner, Douglas, "New Technologies/New Literacies: Reconstructing Education for the New Millennium", *International Journal of Technology and Design Education*, yıl. 2001, S. 11, ss. 67-81.
- Kılavuz, Mehmet Akif, *Kuşaklararası Din Eğitimi*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2011.
- Kızılabdullah, Yıldız, "İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Bilimsel Derlemeler D.* yıl. 2009/2, S. 1, ss. 305-314.
- Korkmaz, Mehmet, "Kur'an Kurslarını Konu Edinen Tezler Üzerine Bir İnceleme", *Değerler Eğitimi Merkezi*, yıl. 2010/8, S. 19, ss. 151-176.
- Kress, Gunther, R., *Literacy in the New Media Age*, London: Routledge, 2003.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara: DİB, 2005.
- Kurt, Adile Aşkın, Dilruba Kürüm, "Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Der.*, yıl. 2010/2, S. 2, ss. 20-34.
- Kurudayıoğlu, Mehmet, M. Sait Tüzel, "21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi", *TÜBAR*, yıl. 2010, S. 28, ss. 283-298.
- Lankshear, Colin, "Literacy Studies in Education: Disciplined Developments in a Post-Disciplinary Age", *After the Disciplines* (ed. M. Peters), Greenwood Press, 1999, ss. 199-227, <http://everydayliteracies.net/files/literacystudies.html>, Son erişim tarihi: 10.10.2012.

- Moore, Diane L. "Overcoming Religious Illiteracy: A Cultural Studies Approach", *World History Connected*, yıl. 2006/4, S. 1, <http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/4.1/moore.html>, Son erişim tarihi: 06.10.2012
- , *Overcoming Religious Illiteracy. A Cultural Studies Approach to the Study of Religion in Secondary Education*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Nazıroğlu, Bayramali, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Vatandaşlık Eğitimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, yıl. 2010/11, S. 2, ss. 73-95.
- Öcal, Mustafa, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, yıl. 2008/6, S. 12, ss. 399-430.
- Prothero, Stephen, *Religious Literacy: What Every American Needs to Know –and Doesn't*. San Francisco, Calif.: Harper Collins, 2007.
- Rackley, Eric D., *Motivation for Religious Literacy Practices of Religious Youth: Examining the Practices of Latter-day Saint and Methodist Youth in One Community*, yayımlanmamış doktora tezi, University of Michigan, 2010.
- Seferoğlu, S. Sadı, Cenk Akbıyık, "Eleştirel Düşünme ve Öğretimi", *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, yıl. 2006, S. 30, ss. 193-200.
- Selçuk, Mualla, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: MEB, 2000, ss. 11-20.
- , "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: MEB, 2000, ss. 207-224.
- Street, Brian, "What's 'New' in New Literacy Studies? Critical Approaches to Literacy in Theory and Practice", *Current Issues in Comparative Education*, yıl. 2003/5, S. 2, ss. 77-91.
- , "The Future of Social Literacies", *The Future of Literacy Studies*, ed. Mike Baynham & Mastin Prinsloo, London: Palgrave Macmillan, 2009, ss. 21-37.
- Tosun, Cemal, "Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye'de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, yıl. 2009/2, S. 1, ss. 293-303.
- Türkoğlu, Nurçay, Melda C. Şimşek, (ed.) *Medya okuryazarlığı*, İstanbul: Kalemus Yayıncılık, 2007.
- Ünsal, Bilal, Recep Kaymakcan, "İlahiyat Fakülteleri Dergilerinde Yayımlanan Din Eğitimi Konulu Makaleler Üzerine Bir Değerlendirme", *Değerler Eğitimi Dergisi*, yıl. 2004/2, S. 6, ss. 51-76.
- Warnick, Barbara, *Critical Literacy in a Digital Era*, Mahwah, New Jersey, London 2002.
- Wright, Andrew, *Religious Education in the Secondary School: Prospects for Religious Literacy*, London: David Fulton, 1993.
- , "Language and Experience in the Hermeneutics of Religious Understanding", *British Journal of Religious Education*, yıl. 1996/18, S. 3, ss. 166–80.
- , "Religious Literacy and Democratic Citizenship", *The Fourth R for the Third Millenium. Education in Religion and Values for the Global Future*, ed. Leslie J. Francis, Jeff Astley, Mandy Robbins, Dublin: Veritas, 2001, ss. 201-219.
- , "Critical Realism as a Tool for the Interpretation of Cultural Diversity in Liberal Religious Education", *International Handbook of the Religious, Moral and Spiritual Dimensions in Education International Handbooks of Religion and Education*, Netherlands: Springer, 2008, ss. 333-347.
- Yılmaz, Hüseyin, "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ve Barış Eğitimi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, yıl. 2005/9, S. 22, ss. 35-48.
- Yılmaz, Remziye, (ed.) *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Ankara: Sinemis, 2005.